

کتیبخانه‌ی گشتی و بنیاتنای دهولت

گوران سه‌باح

ئهم ناو نیشانه پرۆژه‌ی کتیبیکه له‌سه‌ر چۆنیتی بنیاتنای دهولت و گیرانه‌ی شکۆ بۆ تاکی کوردستانی. مهرج نییه له‌م سه‌رده‌مه‌دا کار له‌سه‌ر بۆچوونه‌کانم بکریت، ئاساییه. با سه‌د سالی تر کاری پێ بکریت، گرنگ ئه‌وه‌یه من وهک تاکیک به‌ ئهرک و خه‌می خۆم هه‌له‌ده‌ستم.

هه‌لبه‌ت خه‌رماتیک توێژینه‌وه و کتیب هه‌ن ده‌باره‌ی بنیاتنای دهولت و تاکه‌گرایی. پشت به‌ هه‌چیان نابه‌ستم، چونکه‌ ده‌مه‌وێت باسی دروستکردنی دهولته‌ی کوردستانی بکه‌م له‌ روانگه‌ی تاکی کوردستانییه‌وه. کوردستانیانه و کورده‌وارییانه و خۆمانه. به‌مه‌یش مه‌به‌سته‌مه شکۆ بۆ را و تیروانین و وردبوونه‌وه و ئاستی مه‌عریفی تاکی کوردستانی بکه‌رینه‌وه.

هه‌ر تاکیک، بۆچوونی جیاوازی هه‌بوو، باشتر. با ئه‌ویش بێت کتیبیک بنوسیت له‌سه‌ر دروستکردنی دهولت به‌پێی دید و بۆچوونی خۆی. هه‌ر کاتیک تاکی کوردستانی هۆشیار بوو، کوردستانییه‌وونی له‌ پیش هه‌موو شتیک دانا، بوو به‌ خاوه‌ن دیدگه‌ و بۆچوونی خۆی و به‌ دوا‌ی (فلان وای گوت و فیسار و ده‌لیت) نه‌که‌وت، سه‌دان پینگاو نیزیکتر ده‌بینه‌وه له‌ دهولته‌ی کوردستانی. تاکی هۆشیار دهولت دروست ده‌کات.

هه‌نوکه، له‌ سه‌ده‌ی بیست و یه‌کدا، دهولت به‌ پالپشتی زله‌یزان دروست ناکریت. پالپشتی وان یه‌کیکه له‌ سه‌دان کارتیکه‌ری تر، رۆلی هه‌یه به‌س دروستکه‌ر نییه. زله‌یز بۆ به‌رژوه‌ندیی خۆی دی پشتت ده‌گریت، که‌واته‌ پشتگرته‌که کاتییه، له‌گه‌ڵ نه‌مانی به‌رژوه‌ندییه‌که‌ی، پالپشتیه‌که‌یش نامینیت. ته‌ماشای یه‌ک سه‌ده‌ی بووری بکه، ۱۹۰۰-۲۰۰۰، چه‌ند جار زله‌یزه‌یل پشتی کوردیان به‌رداوه؟ زۆر.

ده‌بیت واز له‌ رێیه‌ کۆنه‌که‌ بێنین: دهولت راگه‌یه‌نی و زله‌یز بێن ددانته‌ پێدا بێنین. ئه‌وه به‌سه‌ر چوو. دهولت له‌ ده‌ره‌وه‌را دروست ناکریت، به‌لکو له‌ ناوه‌وه‌را دروست ده‌کریت. واته‌ی چییه؟ ده‌بیت کار له‌ ناوه‌وه‌ی کوردستان بکه‌ین، ده‌بیت ژیرخانی ئابووری پته‌و بکه‌ین، هه‌ر پشت به‌ به‌غدا و نه‌فت نه‌به‌ستین، ده‌بیت کار له‌سه‌ر که‌رته‌یلی کشتوکال، گه‌شتیاری و به‌نداوه‌کان بکه‌ین. هه‌رده‌م ترسی ئییه ئه‌وه‌یه: ئه‌گه‌ر دهولت راگه‌یه‌نین، تورکیا و ئیران و عێراق سنوور داده‌خه‌ن، هه‌چ کالایه‌که‌مان بۆ نایه‌ت. ده‌بیت کار له‌سه‌ر ئه‌وه بکه‌ین، خۆمان خۆمان بژینین. واته‌ خۆمان بتوانین هه‌موو شتیک بۆ ناوه‌وه‌ی کوردستان دا‌بین بکه‌ین له‌ ماست و ئاروو و ته‌ماته‌وه بگه‌ره تا ده‌گاته‌ ئاو و کاره‌با و به‌نزین و

دهبوايه ئیستا ههولیر باشتترین و نوازترین کتیبخانهی لێ با. ناخر شاریک، ههشت ههزار سال ژیان تئیدا بهردهوام بیت، ماقووله کتیبخانهیهکی دهولمهندی لێ نهیت. دهبوايه کتیبخانهیهکی لێ با له ریزی کتیبخانه پهلهکیشهکانی دنیا. گهشتیارانی جیهان بۆ لای خوی پهلهکیش کردبا. لانی کهم، پینج سهد گنجی کورد نیشیان تئیدا کردبا. جۆره کتیبخانهیهکی وا، خوی دهبیته قهڵغان بۆ شارکه، وا له زلهیزهیل دهکات بیاریزن و به شایهنی پایتهختی دهولتهی بزائن.

تازه له ئهمریکا هاتبووینهوه، رۆژیکیان، خۆم و هاوسهرکهکم و مندالهکان، چووین بۆ کتیبخانهی گشتیی ههولیر. دهملیک بوو پئیدا ههلهگوت و خوشهویستم کردبوو لای مندالان. ئهوانیش به پهرۆش بوون، بچن کتیب بهینن و له مأل بیخویننهوه، حهزیان دهکرد ههندی لهوی بمیننهوه، سههره دیلقانی لهگهڵ کتیبیان بکهن.

شاگهشکه بوون به شوینی کتیبخانهکه لهنیو پارکی ههولیر. تامهزۆ بووین بچینه ژووری. ههرکه دههگه جامهکه کرایهوه، کورسی و میزیکریتمان بینی. پۆلیسیک دانیشتیوو. سلأومان کرد، به سهری لموزی گوتی، "لیره ناوی خوتان بنوسن و ئیمزای بکهن".

مندالهکان تهماشای منیان کرد، روویان تهنی بوو به پرسیار: "ئوه چیه؟ ئهدی ئوه کتیبخانه نییه؟" ئارهقهه کرد. باشه چۆن مهسهلهی پۆلیس و ئیمزا و ناونوسینهکه له مندالان بگهیهنم؟ من ئیستاش نازانم بۆچی پۆلیسیک لهوییه و ئیمزا به خهڵکی دهکات. جا ئهو سجلهیش، ههر لینی گهری. چووینه قاتی دووهم، بهشی گهوران. دوو رۆمانم هینا. مندالهکان تهماشای ههندی کتیبیان کرد. دیسان نیشانهی پرسیار لهسهه روویان بوو. "بابه، ئهوه ههموو تۆزه چیه؟"

تهماشای کارمهندهکانم کرد. سی بوون. دانیشتیوون، به دهنگی بهرز باسی دۆلمهیان دهکرد. یهکیکیان دهیگوت، "وهلا بابه، دهستای (...) خان خوشه . . ."

دیسان ئارهقهه کرد. چ پاساویک بهینمهوه بۆ تۆزهکه و قاقا و ههرای کارمهندهکان. گوتم با بچینه خواری، بهشی رووالان (ههزرهکاران).

ههر دوو رۆمانهکهکم لهسهه میزهکه دانا. یهکیک له فهرمانههرکان ناوی کتیبهکه، ژماره و نوسهرهکهی لهسهه کاغزیک نوسی، دهسههتیکی ناخۆش و پر له ههله. بۆ تۆمارکردنی کتیبی دووهم، تاقهتی نهما، گوتی ها بهخۆت بینوسه و لهسهه ههر دوو کاغز ئیمزا بکه. کردم.

"ههیهت."

کارتی نیشتمانییم دایه. مندالهکان چرپاندیان، "ههویه ی لۆ چیه؟"

ئارقههه لۆ سارد بۆوه و ههچم نهگوت.

"تهواو، برۆن، بهس کتیهکان بینیهوه ها."

"ئهدی ههویهکهه؟"

"که کتیهکانته ههناوه، وهریدهگرییهوه."

"لهوانیه مانگیکم پی بچیت، کوو ههویه ی ئهسلیم مانگیک لیره بیت؟"

"وهلا ئه ههیه."

"بهس ئهوها نییه، ههه ههچ نهی کۆپیهکی بکه، ژماره ی مۆبایلتان لهکنه، ناو و ناو نیشانم نووسییه."

"نابی کاکه."

ویستم قسه ی بکهه، گوتی، "تاقهتی موناقهشهه نییه، لۆ خۆت برۆ کن مودیری."

ئهو چاره مندالهکانم ئارقهههیان کرد.

که له قاندرمهکان هاتینه خوارئ، ژووری بهرپوهبهری بهرانبهرمان بوو. دهسکی دههگهه با دا، قهپات

بوو. "مهعقوله بهو سهعات یازدهیهی مودیر لهوئ نهی، ئهوهش جوړیکه له گهندهلئ."

یهکیک له هۆلهکه لهبهه دههه قیت بۆوه و گوتی، "قسه ی جوان بکه، جوون مهده."

دیهان مندالهکانم ئارقهههیان کرد.

"ئهنم جوونم دا؟"

"ئهدی ئهوه جوون نییه به مودیری من دهلئ گهندهل؟"

بووه ههه امان. کارمهندهیلئ تر هاتنه دههه و منیان برده ژووریکئ تر و به شهش کهسان تۆمهتباریان

دهکردم گویه من بئیریزیم کردوه. ههه چیم له دلدا بوو، پیم گوتن. ریهه راستهکهه پیشان دان که کتیهخانه

دهبیت چۆن بیت. پاشانیش داوای لیبوردنم کرد لیبان. پيش ئهوه ی برۆم، گوتم، "دهولهت ئهوها دروست

نابی، بهس دهی."

هاتمه دهري و هەر بابا بوو قسهيهکی دهکرد. گويم پي نهدان. لهگهڵ هاوسهرهکهم و مندالان روښتئين و يهک کتیبیشمان نههينا. شهرمزاری مندالان بووم. ههتا چووینهوه مالى باسی کتیبخانهی لورنسيان کرد له ئهمريکا. يهک مانگ نهيانبرييهوه.

بهريوهبردنی کتیبخانه

له ماوهی سی سالی رابردوودا، دهبا له هەر شار، شارۆکه، ناحیه و قهزایهک کتیبخانهیهک ههبا. بۆ نمونه ئهگهر ٤٠ کتیبخانهی گشتی و يهکيکی نیشتمانی ههبا (بهلام کتیبخانهی چاک و دهولههمند. بهوهی ناگوتريت کتیبخانه، خانويک به کری بگريت سهديان دوو سهدي کتیبی کونی لی دابنیت و بلای ئهوه قهزایه کتیبخانهی گشتی ههیه. وهرن سهیری کتیبخانهی گشتی عهناوه بکهن، بۆ نمونه. ئهوا دهکرا له زانکو بهشی بهريوهبردنی کتیبخانه بکراوه و کارمندی شارهزایان پيگهياندبا. دهولهتداری ئهوه ههیه.

تا ئیسته وشهيهکمان نییه بۆ لایبریرین (librarian)، ئهوهی له کتیبخانه ئیش دهکات. من ئهم وشهيهی بۆ دادهتاشم: کتیبهوان. دهرووی بهشی کتیبخانه له زانکو یان پهیمانگه دهبوونه کتیبهوان و ئهوه ٤٠ کتیبخانهیان به باشی بهريوه دهبرد. به ههنگاوکی وهه، بزانه چهند کار دهکهین: دابینکردنی کار بۆ گهنجان وهک کتیبهوان و کارمندی کتیبخانه. چهند قوتابخانهمان ههیه؟ بی و هەر قوتابخانهیهک کتیبخانهیهکی چاک ههبا، ئهوهنده کتیبهوانه کاریان دهبوو. کاریگهريی ئهوه کتیبهوانانه لهسه خیزان و دهروپشتی خویان (بۆ نمونه، من شانازیم بهوه دهکرد، باوکم کتیبهوان با، یان خۆم کتیبهوان بام). کاریگهريی ئهوه کتیبخانهانه لهسه خهلی و قوتابیان، بهريوهبردنی کتیبخانهکان پيشهپهوانه، خوشهويستکردنی کتیب لای خهلی، بهخشینی سیمای شار و مهدهنییهت به شار و شارۆکهیلی کوردستان، گيرانهوهی گهنجان له نیرگهله. له نهوونی کتیبخانهیه، گهنج به کافتريا و نیرگهلهی وهرگرتیه. بۆ نمونه، کتیبخانهیهکی چاک ههبيت له کهسنهزان، زوربهی گهنجان پهلكيشی خوی دهکات، ئهورو ناسهه. بهلام بینایهکی جوان و سهرنجراکیش و پاک و خوش. بۆ نمونه، کتیبخانهیهکی جوان کراوه له کویه، بهس ئایا بهريوهبردنهکهی چونه؟ کتیبی نویی لیه؟

ئهگهر ٤٠ کتیبخانهی گشتی و دوو ههزار کتیبخانهی قوتابخانه و زانکو و پهیمانگهکان ههبان، نووسههکانیشمان دهبووانهوه. چۆن؟ بنوری، لهگهڵ دهروونی ههر رۆمانیک، ههر کتیبخانهیهک دوو دانه بکريت، ئهوه دهکاته سهروو چار ههزار دانه. ئی کتیب ئهوهها فرۆشی زور دهبيت له دنیا. بۆ

نمونه، له ئەمریکا، ١٧٤٥٤ کتیبخانه ههیه، هه رۆمانیک دهر دهچیت، هه ر کتیبخانهی پینج دانه دهکریت.

چون بودجه بۆ کتیبخانه داده نریت بۆ چاکر دهنوه و ته مهن دریزی، بۆ نهوهی بمینتهوه و سال دواي سال باشتر بیت. ئەگه ر حکومت بودجهی نه بوو، ریی تر زوره، به لام سیستمیکی سه لاری دهویت. یهک لهو رییانه هاندان یان ناچار کردنی دهوله مهن دانه سالانه بریکی کهم پاره بههخشن به کتیبخانه له بهرانبهری لیخوشبوون له ریزهیهکی باج. کتیبخانهی لورینس (له ده باشترین کتیبخانهکانه له ئەمریکا)، بهم شیوهیه بهر یوه دهچیت و حکومتیه.

وهه به حسیب بکهین، له ١٩٩٢ هوه تا ئیستا، پارهی چهند کتیبخانه بههدههه دراوه له کوردستان؟ لانی کهم سههه کتیبخانه. بی و سیستمیکی ئابووری سه لار هه بیت، پاره بهشی هه موو شتیک دهکات.

پیشنیار

کتیبخانهی زهیتون له ههولیر (ههولیر به نمونه باس دهکههه، کوی بابتهکهه بۆ سلیمانی و دهوک و ههلهجه و شار و کهیلی تریش راسته) پیویستی به نوژهن کردنهوه ههیه. کتیبی نویی بۆ دابین بکریت. ستافیکی شارهزای بۆ دابین بکریت.

ئهگه ر حکومت پارهی نییه، با بیکاته فرمان له سههه دهوله مهن دانهکان له جیاتی مزگهوت کتیبخانه دروست بکهن و له باج بیانبهخشیت. من دزی مزگهفت نیم، خوم نوژن کهرم و نههلی مزگهفتم، به لام به راستی ههولیر مزگهفتی گهلیک زوره. خوزگه نیوهی نهو مزگهفتانه، کتیبخانه دهبوون. ههه خیرخواریک یان دهوله مهن دیک دهیهویت مزگهفت دروست بکات، حکومت دهوانیت پیی بلایت، له باتی نهوه، وهه کتیبخانهیهک دروست بکه.

بیستم وا کتیبخانهیهک دروست دهکهن له پشت وهزارهتی پیشمههههه. هیوادارم راست بیت، دیز اینیکی جوانی بۆ بکریت و پری بکهن له کتیب و گوڤاری نوی و چاک. دهکریت له ئاینده، کتیبخانهیهک دروست بکهن له ته نیشته مونه مینتی شه هیدان له کهس نهزان.

شتیک ههیه له نهزموونی دهوله تدارکی هه ریمی کوردستاندا، چاکر دهنوه و ئاگالیبوون لاوازه. کتیبخانه دروست دهکات، پاش سالیک ده بیته زبلخانه، بونی ئاودهستهکانی گیزت دهکهن، هیچی به سههه ههچهوه نامینیت. نمونه زوره، نهوه شانوی رۆمانی له سلیمانی. که دهچیته لای ئیداره، یهک بۆن گوو و میز دی، شانۆ و هه موو شتیکت له بهر چاو دهکهویت. هیندهی زبل لیبه، ههه لئی گهههه.

